

مراکز فرهنگی شیعیان در عربستان

فاطمه الحما

چکیده

مقدمه

تعداد شیعیان در عربستان

عمده ترین مراکز فرهنگی شیعیان

۱. مساجد

۲. حسینیه ها

۳. حوزه ها و حلقه های درسی

۴. مراکز فرهنگی دیگر

۵. فعالیت های دیگر

نتیجه گیری

عکس ها

فهرست منابع

چکیده

کشور عربستان از کشورهای مهم اسلامی در دنیای اسلام است که اگر چه اکثر حکومت آن بر پایه مذهب وهابی بوده و اغلب جمعیت آن را اهل سنت تشکیل می دهند، اما جمعیتی حدود دو میلیون شیعه را نیز در خود جای داده است. این نوشتار، گذری بر عمده ترین مراکز فرهنگی شیعیان و فعالیت های فرهنگی و دینی آنها در این کشور دارد. عمده ترین مراکز فرهنگی شیعیان، همان مساجد و حسینیه ها، دارالقرآن ها، باشگاه ها و کمیته های امداد هستند که در بیشتر در شهرهای شیعه نشین یعنی احساء، قطیف و دمام و نیز مدینه برگزار می شود. در این مراکز، افزون بر نماز جماعت حلقه های درسی متعددی برگزار می شود، افزون بر آن، فعالیت های قرآنی همچون آموزش معارف قرآنی و حفظ و روخوانی قرآن نیز وجود دارد.

مقدمه

شناختن احوال مسلمانان به صورت عام، و احوال شیعیان به صورت خاص از وظایف مهم هر شیعه ای است تا در پرتو آن، زمینه های وحدت و همدلی میان آنها به وجود آید. این مسئله برای کسانی که نسبت به نشر فرهنگ و علوم اهل بیت علیهم السلام متعهد هستند، مهم تر می نماید.

در این راستا کشور عربستان یکی از کشورهای مهم اسلامی به شمار می آید؛ چه محل نزول وحی بوده، آرامگاه رسول گرامی اسلام و بسیاری از مسلمانان صدر اسلام در آنجا قرار دارد، قبر چهار تن از ائمه شیعی در آنجاست و شاید از همه مهم تر، وجود بیت الله الحرام در شهر مکه است که هر ساله میلیون ها مسلمان را به سوی خود جذب می کند.

در این راستا، فعالیت های شیعیان و نحوه تعامل حکومت وهابی عربستان با ایشان در نوع خود می تواند از اهمیتی دوجندان برخوردار باشد.

این تحقیق، گامی در این جهت است.

تعداد شیعیان در عربستان

تعدادی یقینی یا رسمی برای شیعیان عربستان وجود ندارد و آمار داده شده همگی تقریبی هستند.

اما احتمالاً که تعداد آنها دو میلیون نفر یا بیشتر هستند و این همان است که در سایت مرکز الأبحاث العقائدية شیعیان بین ۲۰٪ تا ۳۵٪ آمده است.^۱

عمده ترین مراکز فرهنگی شیعیان

در عربستان در سالهای قبل عمده ترین مراکز فرهنگی و آموزشی شیعیان، مسجدها و حسینیه ها بودند. البته مساجد در طول تاریخ مرکز فرهنگ مسلمانان بودند و تا همین الان نیز چنین هستند.

در دوران قدیم شیعیان در مساجد به آموزش قرائت قرآن مشغول بودند و جالب آن است که به قرآن اکتفا نکرده بلکه سیره اهل بیت علیهم السلام را یاد می دادند و از کتاب هایی همچون

^۱ - مرکز الأبحاث العقائدية <http://www.aqaed.com/shia/world/saudi>

(منتخب طریحی) - که مشهور به الفخري است - و(وفیات الأئمه علیهم السلام) استفاده می کردند، وشیعیان فرزندان خود از سن کودکی پیش شیخ محله (المطوع) ، که قراءت قرآن را یاد می داد ، می بردند ، وسوره به سوره وجزء به جزء درس می خواندند تا کل قرآن را تمام می شود ، وبرای کسی که کل قرآن را تمام می یک جشن بر پا می کنند وفارغ التحصیل می شود . البته همین برنامه برای دختران هم تشکیل می شود و یک خانم - که اصطلاحاً مطوعه نامیده می شود - که دارای قرائت صحیح قرآن است، در خانه خود به دختران قرآن یاد می دهد . نکته جالب توجه آن است که این خانم ها در ازای کاری که انجام می دهند، مزدی نگرفته، و تنها دخترانی که وقت ازدواج شان فرا رسیده یک مقداری از مهریه خود را به عنوان هدیه به مریبان خود می دهند.

در حدود هفتاد یا هشتاد سال قبل حسینییه ها بسیار اندک بودند؛ از این رو، مریبان مرد و زن از شهری به شهری دیگر یا از روستا به روستای دیگر رفته و فضایل و مناقب اهل بیت را برای مردم بازگو می کردند.

اما بعد از اینکه حسینییه ها تأسیس شد، به مرکز فرهنگی دوم برای شیعیان شدند. بدین ترتیب که مراسمات دینی به مناسبت شهادت یا تولد برای اهل بیت علیهم السلام برپا می شود. علی رغم اینکه شیعیان عربستان در تنگناهای سیاسی بوده و همیشه دوربین های حکومت، آنها را کنترل می کند، ولی این وضعیت در واقع عامل بزرگی بود تا شیعیان بر تشیع خود استوار باشند و مراکز فرهنگی بسیار متعدد و بسیار قوی برپا کنند. بدین جهت که از کمک های دولتی دست شسته و منتظر کمک هیچ مقام یا منصبی از ارکان حکومت نیستند؛ از این رو، بر خود اعتماد کرده و به هر صورت ممکن و به هر عنوانی به ساخت مراکز دینی همت می گمارند. نکته دیگر آنکه، بیشتر حسینییه ها به عنوان حسینییه بنا نشدند، بلکه به عنوان خانه، یا مجلس وقف خانوادگی ساخته شدند.

فعالیت های فرهنگی شیعیان در چند مرکز برپا می شود.

الف. مساجد .

ب. حسینییه ها .

ج. حوزه ها و حلقه های درسی .

د. مراکز فرهنگی دیگر مثل کمیته های امداد ، وپاشگاه ها .

۱. مساجد

معمولاً در مساجد غیر نماز جماعت مراسمات دیگری هم برپا می شود؛ مانند: اعتکاف، احیا شبهای قدر و نیمه شعبان، سخنرانی برای اهل بیت علیهم السلام ، تشکیل حلقه های درسی و غیره.

در عربستان مساجد خیلی زیاد هستند ، به طوری که هر شهری و هر روستایی مسجد وجود دارد و در بعضی شهرها و روستاها مساجد مخصوص خانمها نیز هستند.

حکومت کنونی عربستان، ساخت مساجد را به صورت علنی منع نمی کند، اما اگر شیعیان درخواست بنای مسجد از حکومت کردند ، حکومت خیلی سخت می گیرد ، و شرایط بسیار سخت می گذارد ؛ به خاطر همین بیشتر مسجد های شیعیان بدون مجوز رسمی ساخته شده است، ضمن آنکه ساخت تعدادی از مساجد تا هنوز معطل مانده است.

و جای تأسف این است که حکومت چند مسجد مخصوص شیعیان را تعطیل کرده، امام جماعت آن را دستگیر کردند، به این بهانه که مراسمی که ممنوع بوده در مسجد انجام شده یا آنکه اساساً مسجد بدون مجوز ساخته شده است. در این باره می توان به مسجد المنتظر به امامت شیخ عبد العزیز الغشام اشاره کرد که ابتدا برق را قطع کردند. اما شیعیان دست نکشیده و هر کس با شمع خود به مسجد آمده و نماز جماعت را برپا کردند تا بالاخره کنکره حقوق بشر دخالت کرد و برق مسجد وصل شد.

در شهر دمام نیز، حکومت مسجد شیعیان را ویران کرد و آن را تبدیل به پارکینگ ماشین ها کرد. شیعیان نیز با اصرار به مسجدی دیگر رفته که اهل سنت شروع به ساخت آن کرده بودند. شیعیان آن موقع رفتند و بدون برق وبدون آب و بدون هیچ چیزی همان جا نماز خواندند، تا اینکه مسجد تمام شد و برای شیعیان باقی ماند. بعدها بیشتر شیعیان در آن منطقه (العنود) سکونت کردند تا همین الان بیشتر شیعیان دمام همان آنجا ساکن هستند.

در بعضی شهرها نیز که شیعیان در اقلیت هستند، به ناچار در منازل نماز جماعت برپا می کنند؛ با وجود این، مردان حکومتی صاحب خانه و امام جماعت را دستگیر کرده و نماز جماعت را متوقف ساختند و هر وقت شیعیان نماز جماعت دیگری تشکیل دادند، مردان حکومتی آن را تعطیل

می‌کند که در این باره می‌توان به شهر خبر اشاره کرد که امام جماعتشان سید محمد باقر الناصر چون اصرار بر نماز جماعت داشت، چند بار دستگیر شد. جای تأسف است که شیعیان از آسان‌ترین حق ایشان _ که حق نماز است _ محروم هستند و تقریباً تنها شهرهایی که شیعیان آنجا می‌توانند نماز جماعت به صورت نیمه آزادانه بخوانند؛ شهر احساء و قطیف هستند.

در اینجا به چند مسجد مهم شیعیان اشاره می‌کنیم :

شهر احساء: المسجد الجامع الكبير در مبرز ، مسجد رسول اعظم نیز در مبرز، جامع الامام الحسن علیه السلام در هفوف، مسجد بو خمسين، مسجد الامام الصادق در هفوف. اما در روستاهای احساء نیز مساجدی وجود دارد مانند مسجد السیطنین در الشعبة ، مسجد الزهراء علیها السلام در الرمیلة که می‌گویند از هشتصد سال قبل ساخته شده بود ، مسجد الامام علي علیه السلام در العمران

شهر قطیف: مسجد امام علی علیه السلام، مسجد امام جواد علیه السلام، مسجد الخوئي، مسجد الفتح
شهر مدینه: در مدینه اصلاً مساجد مخصوص شیعیان ندارند ، و نماز جماعتشان را در حسینیه‌ها یا مجالس دیگری برپا می‌کنند. البته در این جاها کل برنامه های شیعیان برگزار می‌شود. این مجالس ها معمولاً در زیر زمین ساختمان ها ، یا در باغ ها و هم به عنوان مجلس خانواده ساخته می‌شود.

در این مجالس ها برنامه های متنوع تشکیل می‌شود مانند : نماز جماعت ، مراسم برای اهل بیت ، سخنرانی ها ، حلقه های درسی، برنامه های تابستانی و مانند آن است ، خلاصه این جاها محل اساسی فرهنگی شمرده می‌شود .

بزرگترین مجلسی (باغ العمری) است، که به نام مضيف امام حسن علیه السلام نیز معروف بوده و زیر فشار شدید حکومت است .

مجلس های دیگری نیز وجود دارد. مانند: مجلس الهواجیح، مجلس الحدایده ، مجلس الجرفی .
شهر دمام: فقط یک مسجد مخصوص شیعیان وجود داشت که حکومت آن را ویران کرد ، و به جای آن پارکینگ ماشین ساختند ، اما شیعیان مسجد دیگری به نام مسجد الامام الحسين علیه السلام برای خودشان ساخته که امامت جماعت آن با سید علي الناصر است. این مسجد زیر فشار شدید حکومت است به حدی که حتی یک مهر یا مفاتیح الجنان توی مسجد نیست.

شهر ریاض : در ریاض هیچ مسجدی مخصوص شیعیان نیست.

۲. حسینیه ها

حسینیه ها در احسا و قطیف بسیار زیاد هستند، به طوری که بیشتر خانواده ها حسینیه دارند ، لذا بیشتر روستا ها چند حسینیه هم دارند وگاهی به تعداد خانواده ها حسینیه دارند ، اما طبیعی است که هر حسینیه به عنوان مرکز فرهنگی این روستا شمرده نمی‌شود، بلکه بعضی به عنوان مجلس خانواده و بیشتر محل برگزاری مراسم مخصوص برای آنها به حساب می‌آید.

متأسفانه حکومت ساخت حسینیه ها و برپایی مراسم سوگواری را منع کرده است، مگر در سه شهر احساء، قطیف (وبه تبع آن سیهات) و نیز شهر نجران که آنجا محل سکونت شیعیان اسماعیلی است . لذا معمولاً محل برگزاری مراسم شیعیان در شهرهای دیگر خود خانه هایشان ، یا سالن های استیجاری است ، و حتی مراکز فرهنگی دیگر ناچارند که در خانه های خود شیعیان تشکیل شود .

در حسینیه ها فعالیت های مختلف انجام می‌شود، که علاوه بر جشن ها و سوگواری ها ، همایش ها علمی و ادبی و هم تربیتی و اجتماعی ، جشنواره های روزهای عید و نیز مناسبت های بزرگ مثل نیمه شعبان یا نیمه رمضان که به نام (قرقاعان) است در همان جا تشکیل می‌شود. نمایشگاه‌هایی نیز در حسینیه ها برپا می‌شود ، مانند نمایشگاه های کتاب یا فنون و نقاشی. در بعضی شهرها حلقه های درسی دینی هم در حسینیه ها تشکیل می‌شود. در اینجا به حسینیه‌های معروف شیعی اشاره می‌کنیم:

شهر احساء : حسینیه امام مهدی، حسینیه الحجه، حسینیه بو خمسين ، حسینیه الجعفریة در مبرز.

اما حسینیه در روستاهای احساء بسیار زیاد است که تعدادشان به پنجاه تا می‌رسد، مانند حسینیه الفاطمیة در روستای بطالیة که الآن از طرف حکومت تعطیل شده است. حسینیه الجنوبیة در الشعبة ، حسینیه الزهراء در العمران ، حسینیه الزهراء و البتول در المنصورة ، حسینیه ام البنین و البتول علیها السلام و حسینیه الفاطمیة علیها السلام در الرمیلة.

شهر قطیف : حسینیة الإمام علي عليه السلام ، أهل البيت ، الإمام الحجة عجل الله فرجه ، الرسول الأعظم ، المهدي، حسینیة السنان. در سیهات حسینیة مهدیه ، أم البنین ، الإمام الحسن ، الصیود.

شهر مدینه : در قسمت مساجد اشاره کردیم که حسینیة های اهل مدینه سالن های که همان جا مراکز برای کل فعالیت های فرهنگی و نماز جماعت هستند ، و به اسامی آن اشاره کردیم .

شهر دمام : شیعیان دمام حسینیة ندارند؛ چون از طرف حکومت منع شد، لذا به جای آن مجلس های خانگی دارند ، که این مجلس ها مثل حسینیة ها هستند اما به عنوان مجلس ساخته و معروف شد. در دمام تقریباً دو یا سه تا مجلس مهم دارند: مجلس النمر، مجلس المحمد علی ، مجلس الناصر برای آقایان . اما بقیة فعالیت ها در خانه ها برپا می شود، مثل مجلس بقیة الله، که این مجلس فقط برای ماه محرم و صفر فعالیت ها برپا می شود .

شهر ریاض : فعالیت های ساکنان ریاض مربوط به شیعیانی است که بیشتر آنها از اهل احساء یا قطیف و مدینه هستند، بیشتر فعالیت های آنها در منازل است، اما فعالیت های بزرگی مثل دهة محرم معمولاً سالن های استیجاری برپا می شود، سالن روی جادة ریاض اجاره می کنند و تا آنجا می روند تا مراسم سوگواری شان آنجا برپا کنند ، و حتی با این وضعیت گاهی حکومت آنها را دستگیر و مجازات می کند.

۲. حوزه ها و حلقه های درسی

سهم بزرگی از فرهنگ شیعیان به حوزه و حلقه های درسی تعلق دارد، زیرا چنین علومی سطح فرهنگی ایشان را مستقیم یا غیر مستقیم بالا می برد.

حوزه ها و حلقه های درسی در عربستان زیاد نیستند ؛ چون معلوم است که حکومت با حوزه ها بسیار مخالف است، لذا تعداد کمی از حوزه ها تشکیل شد ، و نیز بسیار از حوزه ها باز شده بود ، اما حکومت آن را تعطیل کرد. در احساء و قطیف حوزه ها برای آقایان و خانمها وجود دارد و اساتید این حوزه ها از فضلاء طلبه متعهد هستند. در حوزه ها سطح های مختلف هستند ، و در احساء حتی بحث خارج هم وجود دارد.

اما حلقه های درسی بیشتر از حوزه ها است، منظور از حلقه های درسی همان دروسی که شایسته سطح عمومی مردم است، معمولاً چنین حلقه هایی متناسب با سن افراد از کودکی تا بزرگسالی وجود دارد. این حلقه ها در مسجد ها یا حسینیة ها تشکیل شده، امکان شرکت هم برای پسران و هم برای دختران وجود دارد.

این حلقه ها به گونه ای تشکیل می شود که همه شاگردان مدرسه ها بتوانند در آن شرکت کنند، چون هر هفته فقط چند روز و در دو نوبت عصر یا شب تشکیل می شود. معمولاً در این حلقه ها عقاید، فقه، اخلاق، قرآن و سیره تدریس متناسب با سن و سال شرکت کنندگان آموزش داده می شود.

در بعض شهرها این حلقه ها فقط وقت تابستان برگزار می شوند. اکنون به برخی از این مراکز اشاره می کنیم:

شهر احساء : در احساء یک حوزه فقط به صورت علنی و رسمی دایر است که حوزه «الأحساء العلمیة» است. تاریخچه این حوزه به سال ۱۲۷۵ هـ بر می گردد که سید هاشم بن السید أحمد السلیمان (.....، ۱۳۰۹ هـ) آن را تأسیس کرده^(۱) ، سپس به شکل کنونی توسعه یافته است. می گویند که مجوز رسمی این حوزه از وقت ملک عبد العزیز بوده که شیعیان آن وقت از او خواستند و قبول کرد، از این رو، این حوزه تا امروز نیز برپا بوده و حکومت نمی تواند این مجوز نقض کند . این حوزه دو قسمت دارد یکی مخصوص آقایان و یکی مخصوص خانمها است .

غیر از این حوزه چند حوزه هم مخصوص خانمها وجود دارد. بیشتر چند حوزه نیز برای آقایان وجود داشت، ولی حکومت آن را تعطیل کرده است. از این رو، بعضی علما محفل درس خود را در منازلشان تشکیل داده اند، مانند الشیخ علی الدهنین و شیخ عبد الجلیل بن سعد .

مهمترین حوزه های درسی برای خانمها عبارتند از: حوزه الامام المنتظر در المبرز که تعطیل شد، حوزه دار العقیلة در الهفوف، معهد الكوثر للعلوم والدراسات الاسلامیة در البطالیة بود ولی الآن تعطیل است. المعهد الفاطمی در الرمیلة، دار أم الحسن للدراسات الاسلامیة در المنصورة ، نیز در روستای عمران و الجبیل نیز حوزه هستند .

۱ - شبكة المنطقة الشرقية الثقافية = <http://www.sharqeyah.com/vb/showthread.php?t=۶۳۹۱> .

اما حلقه های درسی احساء عبارت‌اند از: دار العقیله در الهفوف ، حوزه المنتظر در المبرز . کنار بیشتر حوزه ها، درس‌هایی برای کودکان نیز برپاست.

برخی حلقه‌های درسی در روستاها نیز عبارت‌اند از: معهد الكوثر در بطالیه، دار العقیله در الشعبة ، حلقه‌های الولاء برای پسران وحلقه‌های أم البنین علیها السلام برای دختران در الرمیلة، و دار السیدة فضاة القرآنی در القارة.

شهر قطیف: حوزه‌های این شهر یکی معهد السیدة المعصومة و دیگری حوزه السیدة خدیجة است.

حلقه های درسی آنجا بیشتر در فصل تابستان ها برپا می شود، برخی از آنها عبارت‌اند از: دوره السیدة الزهراء، دوره فقهی مسجد امام جواد علیه السلام، برنامه براعم الإیمان مخصوص دخترانی که به سن تکلیف رسیدند .

شهر دمام: در این شهر فقط یک حوزه یعنی حوزه الشهیدة بنت الهدی وجود دارد. البته این حوزه فعالیت‌هایی ویژه در ماه محرم و صفر و نیز تابستان دارد.

حلقه های درسی این شهر بیشتر در خانه ها تشکیل می شود.

شهر مدینه : در مدینه دو حوزه وجود دارد؛ یکی از آنها در منطقه قبا بود که حکومت آن را تعطیل کرد، و دیگری نیز در باغ العمری است.

حلقه های درسی این شهر در فصل تابستان ها و در باغ العمری تشکیل می شود.

شهر ریاض : هیچ حوزه ای یا حلقه درسی آنجا نیست ، اما اگر شیعیان خواسته باشند چنین درس‌هایی تشکیل بدهند در خود خانه‌هایشان تشکیل می‌کنند ، و به صورت بسیار پنهان است .

۴. مراکز فرهنگی دیگر

در عربستان مراکز فرهنگی دیگری از جمله دار القرآن نیز وجود دارد که شکل مخصوصی ندارد و هر کدام به فعالیتی خاص مشغول است. این مراکز ممکن است حتی از طرف حکومت مجوز نیز داشته باشند، ولی به عنوان مخصوص شیعیان نیست بلکه چون بعضی این مراکز در منطقه همنشین شیعیان هستند، و مسئول اداری آن شیعی هستند، پس می‌توانند فعالیت‌های مخصوص برای شیعیان انجام دهند، البته بدون اینکه رنگ شیعی داشته باشد. برخی از این مراکز نیز که مجوز رسمی ندارند؛ می‌توانند فعالیت‌های دارای رنگ شیعی را انجام دهد.

از جمله این مراکز کمیته‌های امداد هستند که برای رفع نیازهای مساکین در هر شهری وجود دارد. حکومت نیز به این مراکز مجوز داده است. این مراکز علاوه بر تأمین نیازهای اقتصادی نیازمندان، به بعضی فعالیت‌های فرهنگی نیز می‌پردازد ، مانند : کمک کردن در تحصیل درس ها، تشکیل دوره‌های آموزشی هنری ، برگزاری مسابقه ها.

از دیگر مراکز، باشگاه‌هایی هستند که عمدتاً مخصوص فعالیت‌های جوانان در حوزه ورزش بوده و نمایشگاه‌های هنری و فرهنگی نیز از دیگر مراکز هستند.

دار القرآن مخصوص شیعیان، فقط در سال‌های اخیر تشکیل شده است. دارالقرآن‌ها اگر چه خیلی زیاد نیستند اما می‌توان از آن به عنوان مرکز اثر گذار در وضعیت فرهنگی شیعیان نام برد. در این مراکز حفظ و شرح آسان قرآن و نیز صوت و لحن آموزش داده می‌شود و افراد مختلف در سنین مختلف در آنجا مشغول فراگیری قرآن هستند. مهم‌ترین این مراکز در شهرهای مختلف عبارت‌اند از:

احساء : مرکز اصلی قرآن «دار الرحمن لعلوم القرآن» در شهر هفوف است که چند شعبه هم دارد. همچنین دار السیدة فضاة القرآنی که برای کودکان در روستای قارة است. در بسیار از روستاها نیز حلقه های درسی درس‌های قرآنی وجود دارد.

در شهر احساء کمیته های امداد زیادی چه رسمی و چه غیر رسمی وجود دارد، به طوری که تقریباً در هر منطقه ای در احساء چنین کمیته‌هایی دارند، و در حد توان به نیازمندان رسیدگی می‌کنند، اما تقریباً بزرگترین کمیته امداد در شهر الهفوف به نام «جمعیة البر الخیریة» است.

باشگاه‌هایی نیز در احساء وجود دارد؛ البته اغلب آنها مخصوص شیعیان نیستند ، بلی روستاهای که ساکنان آنجا فقط شیعیان هستند، باشگاه‌هایشان برای شیعیان هستند مانند : نادي الصواب در العمران .

قطیف: در این شهر دار القرآن فی الناصرة وجود دارد. افزون بر آن کمیته های امداد و باشگاه های آن نیز تقریباً به همان وضعیت احساء است، که معمولاً کمیته ها به نام الجمعية الخيرية معروف هستند^(۱).

دمام: در این شهر مرکز «البتول» وجود دارد که به فعالیت‌های متعددی می پردازد، مانند جشن‌های تکلیف دختران نه ساله و نیز کمک کردن به تحصیل شاگردان مرکز دار السیده المعصومه و مرکز البیان برای حفظ قرآن نیز در این شهر وجود دارد. اما کمیته های امداد مخصوص شیعیان هست به همان وضعیتی که در دو شهر احساء و قطیف وجود دارد. در این شهر، محلی به عنوان باشگاه ندارند و به جای آن «ملتقى بقية الله» وجود دارد که فعالیت آن در تابستان است.

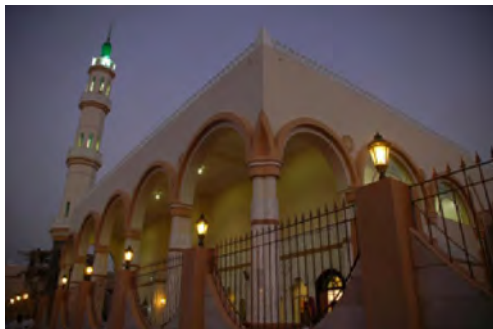
۵. فعالیت های دیگر در عربستان گر چه شیعیان چاپخانه‌هایی جهت نشر و توزیع یا کانون های تألیف و نوشتن مجله ها یا روزنامه ها یا کانال های تلویزیونی مخصوص خودشان ندارند ، اما آنها و با همین سختی مجله ها و نشریه هایی تشکیل دادند؛ اما حکومت آن را متوقف کرد، با وجود این، تلاش می‌کنند که به صورت دیگر آن را منتشر می سازند. برخی از آنها عبارت‌اند از:

۱. مجله «الکمیته» که از احساء منتشر می‌شد. این مجله خیلی با ارزش بوده و چند سال فعالیت داشت.
 ۲. نشریه ماهانه «آفاق» که از قطیف منتشر می‌شد. حکومت وهابی هم این مجله را توقیف کرد و هم نویسندگانش را دستگیر کرد.
 ۳. مجله «أجیالنا» که توقیف شد.
 ۴. مجله «مرسی فتاة» که هنوز به فعالیت خود ادامه می‌دهد.
 ۵. نشریه «مسجد الرسول الأعظم» در احساء که هر هفته منتشر می شود. در این نشریه خلاصه خطبه جمعه علاوه بر موضوع های مورد نیاز دیگر نوشته می شود. این نشریه هنوز به در حال انتشار است.
- اما کانال های تلویزیونی گر چه شیعیان در خود عربستان ندارند ، اما کانال های هستند که توسط شیعیان عربستان ساخته شده است ، مانند کانال فورتین (۱۴). البته شیعیان در دیگر کانال ها نیز مشارکت دارند.
- سایت‌های اینترنتی بسیار هستند ، چون می دانیم که امروزها اینترنت به یکی از راحت‌ترین مراکز فرهنگی تبدیل شده است. شیعیان سایت ها بسیار متنوع دارند ، که بعضی اخباری هستند، و بعضی دینی مانند پاسخ به سؤالات فقهی یا سؤالات اعتقادی ، وبعضی فرهنگی ، وبعضی ادبی ، وبعضی هنری هستند، به طوری که بسیار از خانواده ها یا بسیار از برنامه ها سایت ها دارند . از بزرگترین سایت ها : شبکه الفجر الثقافیه ، شبکه راصد الاخباریه ، منتدی هجر الثقافی هستند.

نتیجه گیری

مهم‌ترین نتایج این تحقیق عبارت‌اند از:

۱. شیعیان حدود دو میلیون نفر از جمیعت عربستان را تشکیل می‌دهند؛
 ۲. عمده‌ترین مراکز فرهنگی شیعیان، مساجد، حسینیه‌ها، دار القرآن‌ها، باشگاه‌ها و کمیته‌های امداد هستند.
 ۳. شیعیان از سوی حکومت سلفی عربستان در فشار فراوانی هستند؛ چه، گاه مساجد شیعیان تخریب شده، نشریات آنها توقیف شده و امام جماعت برخی مساجد دستگیر و بازداشت می‌شوند؛
 ۴. با وجود فشارهای فراوان، شیعیان هویت خود را از دست نداده و به فعالیت‌های دینی و مذهبی خود ادامه می‌دهند؛ ایشان افزون بر برگزاری نماز جماعت، به برپایی کلاس‌های معارف و قرآن نیز اقدام می‌کنند.
- عکس ها

مساجد ۲ : جامع امام حسن در احساء

مساجد ۱ : جامع رسول اعظم در احساء

مساجد ۴ : مسجد فتح در قطیف

مساجد ۳ : جامع امام حسین در شهر دمام

مساجد ۵ : باغ العمري در مدینه .

حسینیه ها ۲ : الحسينية الفاطمية در احساء

حسینیه ها ۱ : الحسينية الجعفرية در احساء

حسينيه ها ٤ : مجلس النمر در دمام .

حسينيه ها ٣ : حسينية السنان در قطيف

حسينيه ها ٥ : مجلس بقية الله در دمام در فعاليت مخيم الطفل الحسيني

مراكز فرهنگي ديگر ١ : جمعية القطيف الخيرية

حوزها ١ : جشنی در حوزة الاحساء العلمية

فهرست منابع

۱. الراوندي ، ضياء الدين، النوادر ، (قم ، دار الحديث ، چاپ اول ۱۳۷۷)، ص ۱۴۲ .
۲. مركز الأبحاث العقائدية <http://www.aqaed.com/shia/world/saudi> .
۳. شبكة المنطقة الشرقية الثقافية
<http://www.sharqeyah.com/vb/showthread.php?t=۶۳۹۱> .

اما اسامی خواهرانی که از معلومات آنها استفاده کرده این است :

- خديجة السلامة از شهر احساء .
- لينا بو جباره از شهر دمام .
- هيفاء الناصر از شهر دمام .
- فاطمة النمر از شهر دمام .
- حنان آل اسماعيل از شهر قطيف .
- زينب آل إبراهيم از شهر سيهات .
- فاطمة اليوسف از شهر سيهات .
- عفاف الجرفى از شهر مدينه .
- غاده الهاجوج از شهر مدينه .